

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Eva Rezková

Zápas o demokracii v pojetí

konzervativního katolíka Jana Jiřího Rückla

The struggle for a concept of democracy according to

the conservative Catholic Jan Jiří Rückl

Praha, 2010

vedoucí práce: Prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.

Poděkování

Autorka práce děkuje Prof. PhDr. Milanu Hlavačkovi, CSc. nejenom za odborné vedení této bakalářské práce, ale i za jeho mimořádné vědecké i pedagogické schopnosti motivující ke studiu historie a jeho trpělivý a vlídný přístup k studentům, který mohla vnímat a osobně pociťovat po celou dobu svého bakalářského studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 10. ledna 2011

.....

Anotace

Předmětem bakalářské práce „Zápas o demokracii v pojetí konzervativního katolíka Jana Jiřího Rückla“ je reflexe politických aktivit této výrazné osobnosti prvorepublikové politické scény. Cílem ani metodou není deskripce jednotlivých Rücklových činů v jejich chronologickém sledu, ale jejich hlubší pochopení v kontextu politického systému meziválečného Československa a hodnotového světa Jana Jiřího Rückla. Jeho politická aktivita vrcholí v období vleklé hospodářské krize v třicátých letech, kterou Rückl, stejně jako mnoho jeho současníků, považuje za projev mnohem širší společenské krize. Plně si uvědomuje rostoucí nebezpečí pro demokracii a východiska nachází v návratu ke konzervativním katolickým hodnotám. Jeho politické, diplomatické i intelektuální schopnosti se nejvýrazněji projeví v souvislosti s volbou prezidenta v roce 1935, kdy významně přispěl ke zvolení Edvarda Beneše, kterého považoval za nejspolehlivějšího garanta demokracie.

Annotation

The subject of this dissertation entitled „The struggle for a concept of democracy according to the conservative Catholic Jan Jiří Ruckl“ is a reflection on the political activities of this distinctive personality of the First Republic of Czechoslovakia. Neither objective nor methodology of this dissertation aims at describing his individual actions in their chronological order but an attempt is rather made to understand them better in context of the political system of Czechoslovakia between the wars and in the context of Ruckl's values. His political activity reached its peak during the protracted economic crises in 1930's when Ruckl, together with many of his contemporaries, considered this crisis to be an expression of a far more serious social crisis. He became fully aware of the growing danger for democracy and sought a solution in return to conservative catholic values. His political, diplomatic and intellectual abilities were fully revealed in connection with the presidential election of 1935 when he significantly contributed to the election victory of Edvard Beneš, whom he considered the most reliable guarantor of democracy.

Klíčová slova

Andrej Hlinka

Československá strana lidová

Edvard Beneš

Jan Jiří Růckl

Katolická církev

Konzervativní katolicismus

Krise demokracie

Modus vivendi

Politický systém ČSR

Velká hospodářská krize

Volba prezidenta v roce 1935

Key words

Andrej Hlinka

Czechoslovakian People's Party

Edvard Beneš

Jan Jiří Růckl

Catholic Church

Conservative Catholicism

Crisis of democracy

Modus vivendi

Political system of Czechoslovakia

Great Depression

Election of President in 1935

OBSAH

1. Úvod	7
2. Dobový kontext Rücklových politických aktivit	9
2.1. Politický systém v meziválečné ČSR	9
2.2. Hradní a prohradní skupina.....	11
3. Konsolidace katolických politických sil	15
3.1. Postavení katolické církve po roce 1918	15
3.2. Situace v Československé straně lidové	18
4. Zrod katolického politika	21
5. Rücklova reflexe třicátých let	24
5.1. Hospodářská krize jako dějinný zlom.....	24
5.2. Vize „nové“ společnosti.....	26
6. Vrchol Rücklovy politické dráhy.....	30
6.1. Volba prezidenta v roce 1935	30
6.2. Rücklova mise ve prospěch Beneše.....	32
7. Úsilí o integraci demokracie a konzervativního katolicismu	37
8. Závěr	40

1. Úvod

Jan Jiří Rückl nepatří k postavám, kterým je obecně přiznávána role dějnotvorných osobností. Jeho jméno není ani testem historické vzdělanosti a i lidem se zájmem o moderní české dějiny zůstává často jeho jméno utajeno.¹ Přiznejme hned v úvodu, že neprávem – Jan Jiří Rückl patří bezesporu k nejpozoruhodnějším a nejschopnějším politikům české prvorepublikové politické scény. Nezpochybnitelným způsobem ovlivnil průběh některých klíčových událostí, z nichž za všechny jmenujme alespoň zvolení Edvarda Beneše prezidentem v roce 1935.

Rücklův význam však nespočívá pouze v jeho reálných politických krocích a praktických výsledcích jeho počínání. Máme-li mluvit o jeho odkazu a hledat dnes inspiraci v jeho politickém působení, musíme konstatovat, že šíří svého vzdělání a společenským rozhledem vysoce převyšuje standardy kladené na politiky v tehdejší i nynější době. Ač byl sám představitelem jedné z politických stran, byl přímým protikladem „šedého“ politika, který je lehce zaměnitelným vykonavatelem usnesení kolektivních stranických orgánů.² Svou politiku stavěl na své výrazné individualitě, která často stála proti převládajícím myšlenkovým proudům.

Je to právě svébytně se utvářející politická orientace a individuální hodnotový svět Rückla, které brání popsat a zhodnotit jeho politickou činnost pouze na terénu „oficiálních“ dějin České strany lidové, jejímž byl členem. Naopak jeho trvalou ambicí bylo měnit tuto stranu a její směřování dle vlastních představ, byť někdy i rozporuplných, jak tomu u výrazných osobností bývá. Nezaújaté posouzení Rücklových názorů a aktivit bude jistě obsahovat mnoho objektivních výhrad i nejostřejší kritik mu však musí přiznat, že byl přesvědčivým

¹ Osoba Jana Jiřího Rückla zůstává laické veřejnosti neznámá dosud. Určitý obrat však po roce 1989 nastal na poli profesionální historiografie. Svůj badatelský zájem o Rückla projevíli Antonín Klimek, Drahomír Jančík a další historici. K poznání osobnosti i politických aktivit Rückla napomáhá dobře uspořádaná osobní pozůstalost Jana Jiřího Rückla, uložená v Národním archivu v Praze. Z dalších archivních pramenů lze v této souvislosti vzpomenout pozůstalost Edvarda Beneše, uloženou v Masarykově ústavu AV, či Rücklovu korespondenci s Jaroslavem Preissem, uloženou v archivu České národní banky.

² Působení politických stran založené na vlastních omezených a ziskových zájmech vůdců a ideologicky oddané a pasivní stranické masy bylo důvodem kritické reflexe již v prvních letech po roce 1918. Edvard Beneš má potřebu již v roce 1923 kritizovat absenci politické kultury a hlavní nesnáze demokracie přitom spatřuje v politických stranách a jejich členech. „*Nejen reformy volební a reformy institucí je nám třeba, ale především lidí, obrozených lidí, vpravdě demokratických lidí potřebuje pravá demokracie.*“. Viz Edvard Beneš: *Povaha politického stranictví*, Občanská knihovna sv. 4, Státní nakladatelství, Praha 1923, str. 7.

stoupencem demokracie. Z veškeré dochované písemné dokumentace, včetně osobní korespondence, vystupuje jako nejmarkantnější rys Rücklova uvažování nejen neskrývané katolictví, ale i bytostně upřímná starost o uchování a rozvoj demokratických hodnot meziválečného československého státu.

Nejsilnějším aspektem Rücklovy politické práce, a to v míře, pro niž je nutné to zdůraznit v samém úvodu, byla nepochybně jeho diplomatická činnost i povýtce soukromé zákulisní aktivity založené na dlouhodobě budovaných osobních kontaktech. V této sféře se Rückl cítil s nebyvalou samozřejmostí, přičemž si byl plně vědom, že jeho diplomatické schopnosti sílí s jeho vlastní diskrétností a důvěryhodností, které střežil jako oko v hlavě nejen ke třetím osobám, ale i k těm, pro něž pracoval a k nimž měl upřímný, až oddaný vztah. O tom svědčí například jeho vlastní slova ve zprávě o schůzce s pražským apoštolským nunciem Ciriacim, kterou vypracoval pro Edvarda Beneše: „*Celou řadu věcí bohužel nemohu sdělit, ježto si nuncius výslovně vyhradil moji mlčenlivost – právě tak jako neporuším nikdy diskrétnost vůči státu, jsem-li o tuto požádán, jest samozřejmým, že musím ji dodržeti i vůči druhé straně.*“³

Rücklova pestrá zahraničně politická angažovanost v zájmu mladé republiky i politické aktivity v zájmu Vatikánu, prosazování konzervativně katolických myšlenek v demokratických poměrech, spojenectví katolíka Rückla a „antikatolíka“ E. Beneše či Rücklova úspěšná mise, která předcházela prezidentské volbě Beneše – to vše jsou jen příklady činorodosti politika, která překračuje obrázek běžného stranického funkcionáře. Jeho snažení neprobíhalo ve vzduchoprázdnu, ale v reálném politickém životě. Předpokladem jeho objektivního zhodnocení je tudíž elementární znalost společenských a politických poměrů, které byly východiskem i cílem Rücklových aktivit.

³ Rücklova důvěrná zpráva pro Edvarda Beneše o jeho pobytě v Římě na jaře 1931, viz: „Pro pana ministra věcí zahraničních“, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, sign. R195/2, Církevní věci 31, str. 8

2. Dobový kontext Rücklových politických aktivit

K politickému systému prvorepublikového Československa se i v dnešní době často obracíme jako k opěrnému bodu tradičního demokratického prvku v českých dějinách a v české národní povaze, k němuž se dle potřeby hlásíme a na nějž se s jistou samozřejmostí odvoláváme. Jaký však předmnichovský politický systém, v němž se odehrávala Rücklova politická činnost, skutečně byl? Nalezení přesvědčivé odpovědi na danou otázku by vyžadovalo podrobnou rekonstrukci politického vývoje v letech 1918 až 1938, detailní charakteristiku jednotlivých politických subjektů a analýzu struktury a zájmů politických stran zejména ve vrcholné mocenské sféře. Opomenuto by nemělo být ani národnostní a sociální napětí v předmnichovské společnosti a otázky začlenění republiky do Evropy a tehdejšího světa.

Uspokojit takovou ambici není v silách a možnostech autora, ani není účelem krátké studie věnované Janu Jiřímu Rücklovi. Nicméně se pokusme alespoň načrtnout charakter mocenské struktury meziválečného Československa, abychom snadněji pochopili nejenom obsah, ale i způsob a metody Rücklovy politické činnosti. Chceme-li pochopit logiku fungování politického systému, nezbývá než obrátit svou pozornost na organizaci, charakter a distribuci jednotlivých prvků moci v rámci dané mocenské struktury.

2.1. Politický systém v meziválečné ČSR

Parlamentně demokratický systém, který se v Československu ujal po roce 1918 se výrazně lišil od monarchistického systému mnohonárodnostní rakousko-uherské říše s řadou feudálních reziduí. Československo zvolilo republikánskou státní formu, jež odpovídala vývoji českého a slovenského národního hnutí. Československé státní zřízení bylo pokusem přenést některé formy západních demokracií do podmínek nového středoevropského státu. Zde se však tyto formy spojily s místními politickými tradicemi převzatými ze staré monarchie.

Od počátku Československa se projevovaly i negativní jevy, které tradičně provázejí evropské demokracie se systémem více politických stran – volební geometrie, diktát politických stran sdružených do koalic, machinace s poslaneckými mandáty a podřízenost poslanců svým

stranickým sekretariátům, finanční aféry, politická korupce atd. Československá ústava z roku 1920 přesto představovala jeden z vrcholů reprezentativní demokracie v tehdejší Evropě a zaručovala stálou kontrolu veřejnosti nad politickým děním. Trvalá existence parlamentní opozice byla silou, kterou žádná z koaličních vlád první republiky nemohla ignorovat.

Nejvlivnějším mocenským faktorem ve státě byla **skupina politických stran**, která se stala vlastním nositelem státní moci. V politickém životě meziválečného Československa působilo několik desítek politických stran a systém koalic se stal základní formou prosazování politické vůle stran, jež vytvořily koaliční parlamentní většinu.⁴ Ve vedení státu – v jednotlivých vládách a v čele významných státních úřadů a institucí – se střídali vedoucí představitelé koaličních stran. Svou osobní odpovědnost si navykli opírat o stranickou disciplínu a maskovat ji kolektivním vedením a vůlí straníků.

Mezi jednotlivými politickými stranami panovala silná řevnivost, pramenící ze snahy získat co největší podíl na moci. Přirozené názorové rozdíly se v politické praxi projevovaly jako boj o voliče, který často nabýval ideologických forem a vrcholil v předvolebních kampaních. Poněkud odlišná situace vládla mezi stranickými vůdci, kteří museli často hledat modus vivendi s ostatními stranami, vynucený vzájemnou spoluprací v koalici i mimo ni. Vzhledem k tomu, že vlastní zdroje stran nestačily krýt jejich potřebu, musely koaliční i opoziční strany využívat k svému financování i prostředky získávané z moci a vlivu státních institucí, jež ovládaly. O získané zdroje se však musely politické strany dělit nebo alespoň kompenzovat souhlas jiných stran jinou cestou, nejčastěji politickými ústupky. Tak se ustálila v československé vnitropolitické praxi zásada „*do ut des*“.

Prizmatem naší doby, kdy veřejnost dává permanentně najevo svou nelibost s fungováním politických stran, by se mohlo nezasvěcenému zdát, že „dříve bylo lépe“. O tom, že tomu tak nebylo, svědčí Rücklova nadčasová slova z roku 1934, kterými kritizuje egoismus politických stran, které si ze státu udělaly doménu svých vlastních zájmů: „*Demokracie musí mít strany, ale tyto musí sloužiti státu, a ne stát jim. Strany musí býti instrumentem státu, a nikoli stát instrumentem stran... Proto Mladá generace naší strany⁵... žádá, aby byla provedena očista*

⁴ V průběhu dvaceti let trvání první republiky se u moci vystřídaly čtyři kombinace vládních stran.

⁵ Mladá Generace byla hnutím mladých lidovců, jejíchž vedoucím představitelem byl Jan Jiří Rückl.

*stranických method, aby i pro strany platily zákony, které jsme si dali, ať ústavní, ať jiné, které by znemožnily zneužívání státu a státních úřadů k stranickým účelům.*⁶

Přes všechny rozpory, jež existovaly mezi politickými stranami i uvnitř stran samých, lze hovořit o těchto stranách jako o jednotné mocenské sféře ovlivňující výrazně politický vývoj Československé republiky. Druhou vlivnou mocenskou složkou první republiky byla mimostranická **skupina Hradu**, vyrostlá původně ze zahraničního odboje a soustředěná kolem nejvyšší politické autority státu, prezidenta T. G. Masaryka, a ministra zahraničí Edvarda Beneše. Hrad vytvořil mocenskou sféru, která vystupovala důrazně proti jednostranné politice koaličních stran a tvořila protiváhu skupině stranických vůdců. Byla vlivným obhájcem parlamentní demokracie a vnitřní soudržnosti státu proti odstředivým a nedemokratickým tendencím některých politických stran. Demokratický vládní systém, ve kterém byly v rovnováze strany socialistické a tzv. strany občanské, byl podle představ Hradu zárukou stability státu proti extrémním výstřelkům krajní pravice a fašistů i proti tlaku komunistů zleva. Jednou z klíčových priorit hradní politiky bylo vytváření pevné linie československé zahraniční politiky.

2.2. Hradní a prohradní skupina

Již v úvodu jsme zmínili Rücklovu zásluhu na zvolení Edvarda Benešem prezidentem v roce 1935. Právě tato volba ukázala životaschopnost hradní skupiny, který stála mimo strany, ale i prohradního politického bloku, který těmito stranami prostupoval. A to bylo právě ideální prostředí pro individualitu typu Rückla, který ač sám člen strany lidové, v němž jako přítel a příznivec Benešův mohl projevit svého „nadstranického“ ducha.

Ujasněme si alespoň stručně jaké bylo složení hradní skupiny a jakým způsobem pronikal její vliv do mocenské sféry koaličních stran. Za **vlastní hradní skupinu** je možno označit oba hlavní hradní politiky, Masaryka a Beneše, s plejádou blízkých spolupracovníků – ministerských úředníků, žurnalistů, politiků, kteří nepatřili k žádné politické straně nebo byli jejich členy jen formálně. Šlo především o lidi z okolí kanceláře prezidenta republiky a ministerstva zahraničí (Šámal, Krach, Bouček a jiní), ale i z ministerstev, ze státních úřadů,

⁶ Rückl Jan Jiří: Osvobozená demokracie, Nedělní Lidové Listy, 11. března 1934, str. 1

důstojnického sboru i z redakcí velkých listů (Přítomnost, Naše doba, Národní osvobození, Přerod aj.). Hradní skupina měla svoji stálou a pevnou oporu ve složkách válečného odboje, především ve vedení Čs. obce legionářské. Počítali se k ní i bývalí realisté (Herben, Rádl). S Hradem sympatizovala značná část inteligence a významné osobnosti ze světa umění a vědy. Je příznačné, že v těchto kruzích pomáhaly držet prohradní kurz zednářské lóže, v nichž připadla významná úloha ministru Benešovi. Hradní sestava měla své příznivce mezi čechoslovakistickou slovenskou inteligencí i v redakcích některých pražských německých listů (Prager Presse).

Obsah pojmu „hradní skupina“ musíme chápat v jeho časové proměnlivosti. Jiné bylo složení této skupiny na počátku dvacátých let, zcela jiné ve třicátých letech. V druhé polovině dvacátých let ustupovala do pozadí osobnost Masarykova, do popředí politických akcí vystupoval naopak Edvard Beneš.

Přesné hranice hradní skupiny nelze stanovit. Ke spolupráci s Hradem se totiž hlásili také politikové a funkcionáři téměř všech československých politických stran, kteří viděli v Masarykovi autoritu, kterou je třeba respektovat. Těžiště jejich politické činnosti bylo v jejich politických stranách a s vlastní hradní skupinou je těsně či volněji pojily sympatie, zájmy i politické potřeby. Tuto skupinu lidí můžeme označit jako **prohradní skupinu** nebo prohradní křídlo té či oné strany. Stupeň spolupráce lidí prohradní skupiny s Hradem přitom často velmi záležel na individuálním vztahu těchto osob k Masarykovi a Benešovi.

Hrad měl prostřednictvím svých lidí přehled o událostech ve všech politických stranách. Oni byli informátoři o všech akcích a zároveň nástrojem vlivu hradní politiky na tyto akce. Během dvacátých let se v československé vnitřní politice ustálily v podstatě čtyři základní politické proudy, jež je možno charakterizovat právě ke hradní skupině. Těmito proudy byla výrazně zasažena mocenská sféra koaličních politických stran a byla jimi silně polarizována.

Rozrůzněnost této sféry nesmírně vzrostla zejména po roce 1926, kdy byla vytvořena tzv. občanská koalice a kdy se socialistické strany ocitly dočasně v opozici. Tehdy vykrytalizoval prohradní směr v silný politický proud, který můžeme označit jako **demokratický** směr. Zahrnoval kromě vlastní hradní skupiny valnou část socialistických stran, tj. stranu národně socialistickou a sociální demokracii. Postupně byla k tomuto seskupení přitahována i německá sociálně demokratická strana.

Druhým vnitropolitickým celkem byl blok, který vytvořil občanskou koalici v roce 1926. Soustřeďoval české i německé agrárníky, české, německé i slovenské klerikály, ale také živnostenskou stranu a národní demokracii. Můžeme ho označit jako blok **občanský**. Tento politický proud vstoupil počínaje rokem 1926 do ofenzívy proti demokratickému bloku s cílem zbavit se nepříjemné kontroly Hradu.

Z nejradikálnějších pravicových kruhů v občanském bloku se zrodil třetí směr, **fašistický**, který dospěl k otevřené negaci demokratického systému reprezentace a zamýšlel jej nahradit fašistickým korporativním systémem. Reprezentantem tohoto směru v české politice byla především Národní obec fašistická.

Poněkud stranou těchto vnitropolitických sporů stál směr **komunistický**, představovaný KSČ. Mezi ním a ostatními proudy existovala ostrá a jasná hranice. Komunistický proud měl k systému reprezentativní demokracie jednoznačně negativní vztah a od počátku své existence zaujal programově vyhraněný postoj k buržoazně parlamentní formě vlády.

Hranice mezi třemi nekomunistickými proudy byly naopak neostré a pohyblivé. Řada příslušníků občanského bloku inklinovala k demokratickému bloku a k hradní skupině. Stejně existoval pozvolný přechod od občanského bloku k fašistům. Mostem mezi občanskou a fašistickou skupinou byla zejména pravice v národně demokratické straně představovaná Karlem Kramářem a slovenská ľudová strana v čele s Andrejem Hlinkou. Vlastní fašistická skupina byla početně slabá, ale čerpala posily a podporu z nejpravicejších složek občanského bloku.

Od druhé poloviny dvacátých let se prohlubovaly rozpory mezi Hradem a jeho stoupenci a pravicovými stranami. Vývoj ve třech (KSČ ponecháváme stranou) zmíněných politických směrech šel k polaritě, takže nakonec stály proti sobě dva silné bloky: prohradní a protihradní. Mezi nimi narůstalo latentní napětí, jež posléze vyústilo v otevřený vnitropolitický zápas. V koordinaci akcí prohradních skupin spočívala vlastní mocenská síla Hradu. Hrad sám nevytvořil žádnou politickou stranu a spokojoval se tím, že si vybudoval pevné spoje k vlivným činitelům politických stran. Pracovní styl hradní skupiny, opírající se o kabinetní politiku, nesl v sobě určité konspirativní rysy, objektivně však působil v zájmu zachování základních demokratických principů.

Nejpevnější zázemí se Hradu, v nemalé míře i díky členství Edvarda Beneše a politice předsedy Klofáče, podařilo vybudovat ve straně národně socialistické, třebaže se ani tuto stranu nepovedlo nikdy plně podřídit zájmům Hradu. Druhou silnou oporou Hradu se stala sociální demokracie, v níž byli za exponenty hradní politiky považováni Meissner, Winter i Bechyně. V agrární straně patřili k prohradnímu křídlu Udržal, Viškovský, Šrobár, zcela osobité postavení ve vztahu k Hradu si ve dvacátých letech vytvořil Švehla. V lidové straně měli k hradní skupině (pochopitelně mimo Rückla, který zůstává v centru našeho zájmu) Nosek, Dostálek a patrně i sám předseda Šrámek, v národní demokracii například Ivánka či Baxa. Ochotu ke spolupráci s Hradem projevovali i předáci obou německých stran ve vládě občanské koalice. V německé křesťansko sociální straně měl Masaryk svého stoupence v Mayr-Hartingovi, u německých agrárníků v Křepkovi a Spinovi. Franz Spina se netajil ani sympatiemi k politice Benešově, což mezi politiky občanských stran nebylo zdaleka běžné.

Prohradním politickým silám sice chyběl vyhraněný politický cíl, pojil je však různý stupeň sympatií k T. G. Masarykovi a snaha po zachování demokratického systému, který si ale jednotliví hradní stoupenci vykládali dosti rozdílně. Životnost prohradního bloku se ale plně osvědčila například v roce 1935 v událostech kolem prezidentské volby Edvarda Beneše, v níž sehrál svou výjimečnou roli právě Jan Jiří Rückl. Lze říci, že hradní skupina působila jako korektiv mocenské sféry politických stran. Rovněž po etické stránce představoval Hrad obrodný prvek československého veřejného života. Jeho úloha se však jeví poněkud paradoxně: Hrad reprezentoval navenek svého druhu monarchický princip moci, přitom ale plnil poslání garanta demokracie a ve své úloze povýšil zájmy státu nad zájmy politických stran.

3. Konsolidace katolických politických sil

Stručný exkurs do mocenské struktury prvorepublikového Československa se zvláštním zřetelem k úloze Hradu by možná nebyl nezbytný pro deskriptivní chronologický přehled politických aktivit Jana Jiřího Rückla, jeví se však nutným pro pochopení jeho motivace a smyslu a cílů jeho politické angažovanosti. Jeho postoje a činy nejsou vysvětlitelné bez elementární znalosti jeho hodnotového světa vycházejícího z křesťanství a úsilí o prorůstání křesťanských principů do základů mladého československého státu. Jeho představy přitom nejsou sevřeny stranickou doktrínou (v jeho případě politikou strany lidové), ale sbíhají se do ucelené koncepce státu a společnosti, v níž demokracie a křesťanství tvoří základní pilíř sestávající z obou vzájemně se umocňujících sil.

Zmínka o svébytné politice Hradu v meziválečném Československu je zde více než namístě. Rücklovo pojetí demokratického státu se od představ Masaryka a Beneše nejenom výrazně neliší, dá se říci, že s nimi dokonce splývá. Výstižně to lze doložit jeho vlastními slovy, kterými provázel zvolení Edvarda Beneše prezidentem: „*Smysl Vašeho vítězství jest, že vítězství Vaše jest **vítězstvím demokracie v tomto státě** – neb boj o Vás byl bojem o svobodu a demokracii proti více méně otevřeným snahám o totalitu a hegemonii určité menšiny obyvatelstva na většinou.*“⁷ Ještě pregnantněji ztělesnil demokracii v osobě Edvarda Beneše o dva roky později, krátce před svou smrtí, v osnově své přednášky, v níž shrnul ideový program mladých členů Československé strany lidové: „*Mladí katolíci vidí svůj úkol v tom, že budou státí věrně při státnicky budovatelském díle prezidenta dra Edvarda Beneše, že budou mu pomáhati uskutečňovati takové Československo, které bychom nejlépe nazvali **Československem Benešovým***“⁸ (zvýrazněno: ER) .

3.1. Postavení katolické církve po roce 1918

Je-li popis mocenské struktury meziválečného Československa, se zřetelem na významnou úlohu prohradního a protihradního křídla, prvním předpokladem pro pochopení Rücklova

⁷ Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 37, složka č. 153 „Prezident republiky Dr. Edvard Beneš“

⁸ Tamtéž, složka č. 165 „Jak si představuji Benešovo Československo“

politického působení, pak druhým objektivním východiskem pro jeho projekt o propojení demokratických snah a katolického myšlení musí být reflexe postavení katolické církve v novém státě po roce 1918 a politika jí spřízněné lidové strany, jejímž byl Rückl, sám hluboce věřící katolík, členem.

Katolická církev vstoupila do nového státu s nemalou zátěží. Společenská atmosféra během událostí v roce 1918 i v době bezprostředně následující byla prodchnuta národně osvobozeneckým étosem, ale i silně protikatolickou náladou. Akcentována byla role katolické církve v rakousko-uherské monarchii, katolické politické reprezentaci⁹ i její duchovní hierarchii byla předhazován tradiční konzervatismus a zejména loajálnost a služebnost vůči habsburskému rodu. Odpor vůči monarchii tak zvláště v prvních týdnech existence nového státu nacházel souvztažný výraz v ostře revolučních protikatolických projevech.¹⁰

Prohabsburský cejch provázel katolickou církev v prvních letech republiky poměrně intenzivně a ztěžoval i katolickým politickým silám jejich aktivní zapojení do budování nového státu. Hesla „Po Vídni Řím“ či „Řím musí být souzen a odsouzen“ slavila v širokých masách značný úspěch. V prvních letech mladé republiky vystoupily z katolické církve statisíce lidí, někteří zůstali bez vyznání, jiní přešli do nové církve československé, založené bývalými katolickými duchovními, či do jiných církví.¹¹ Situaci navíc komplikovala i skutečnost, že Masaryk a další politici stojící u zrodu státu opustili tradiční hodnotový koncept opírající se o silnou roli církve ve společnosti a začali usilovat o vytváření občanské společnosti vytvářené na principech liberalismu. Konkrétně ve vztahu k Vatikánu a české katolické církvi se stala předmětem střetu i Masarykova dějinná filozofie akcentující návaznost na reformaci a oslava husitství, které dostaly i institucionální podobu v založení nové církve a vytvářely na léta trvale napjaté vztahy s Vatikánem.

Na druhou stranu nová politická reprezentace v čele s Masarykem nemohla pominout skutečnost, že dominantní část obyvatelstva v Čechách a ještě více na Slovensku bylo

⁹ Spravedlivě nutno poznamenat, že již před rokem 1918 existovala v lidové straně poměrně významná vlastenecká a protihabsburská skupina, která se soustřeďovala kolem Jana Šrámka.

¹⁰ Historicky nepříliš významnou, ale svou symbolikou trvale se zapsanou do dějin se například stalo stržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze v listopadu 1918. Není sporu o tom, že při tomto činu mysl davu ovládala vášeň k dvěma nepřítelům – rakousko-uherské monarchii i katolické církvi – ztělesněným v jednom symbolu.

¹¹ Například na Podkarpatské Rusi přešly tisíce katolíků k pravoslavné církvi.⁴⁴

katolického vyznání, a již z tohoto prostého důvodu si po opadnutí revolučních emocí uvědomovala svůj vlastní politický zájem na konsolidaci vztahu s Vatikánem a katolickým klérem i věřícími.¹² Byla sice přijata řada opatření, která zrušila či omezila výsady a pravomoci církve (zrušení povinné výuky náboženství, odstranění křížů ze školních tříd či zavedení civilní formy sňatku), stát však naopak zachoval finanční podporu církvím (peněžitě příspěvky, financování teologických škol, platy duchovních aj.). Dá se říci, že bojový protikatolický duch se v prvních třech letech existence republiky poměrně výrazně rozmělnil¹³ a oproti předpokladu zakotveném ve Washingtonské deklaraci, nedošlo ani k odluce církve od státu.¹⁴

V zahraničně politické rovině, na níž sehrál také nemalou úlohu Jan Jiří Rückl, se vztahy ke katolické církvi koncentrovaly především do uspořádání vztahů mezi československým státem a Vatikánem. Bezprostředně po uznání Československé republiky ze strany Vatikánu započala jednání, jejichž cílem bylo navázání vzájemných diplomatických vztahů. Jednání, která prošla různými peripetiemi a protáhla se na dlouhá léta, byla poznamenána rozdílnými ideovými východisky, na jejich programu ale bylo i mnoho objektivně existujících problémů, bez jejichž vyřešení nebylo možné dosáhnout dohody.¹⁵ Významným bodem mezi nimi byly pochopitelně i otázky církevního majetku a pozemkové reformy, po níž katolická církev ztratila většinu jí vlastněných pozemků.¹⁶

¹² Snaha o omezení vlivu většinové katolické církve a reformní úsilí, které kulminovalo v roce 1920 založením národně orientované Československé církve (ČSC), zvýšenou aktivitou evangelíků a přechodem malé části katolických duchovních do Československé pravoslavné církve, neznamenal zásadní změnu ve struktuře věřících v ČSR. J. Kadlec v Přehledu českých církevních dějin uvádí, že podle sčítání lidu v roce 1921 měla ČSC přes 500 000 členů, spojená Českobratrská církev evangelická získala nových 60 000 členů a bez vyznání zůstalo v českých zemích asi 700 000 obyvatel. (údaje převzaty ze stati Drahomíra Suchánka: *Modus vivendi 1928, Revue církevního práva*, Praha 2003). Za nejvýznamnější posun lze proto možná považovat nárůst obyvatel, kteří se nepřihlásili k žádné církvi.

¹³ V politickém životě se velmi rychle zkonsolidovala a dále upevnila síla křesťanských stran. Po parlamentních volbách v roce 1925 tvořili poslanci za ČSL, HSLS a německé a maďarské křesťanské strany již čtvrtinu parlamentu.

¹⁴ Odluku církve od státu neobsahovala ani prozatímní ústava z listopadu 1918, ani Ústavní listina ČSR z února 1920. Ústavně však byla zaručena svoboda náboženského vyznání a jejich stejná práva.

¹⁵ Uvedme jako příklad problém nového rozhraničení diecézí, neboť dosavadní katolické diecéze se neshodovaly s novým státním územím ČSR či participaci státu (nominační právo) při volbě biskupů.

¹⁶ V této souvislosti je zajímavý postoj lidové strany, která musela brát v potaz v první řadě své politické zájmy, resp. zájmy rozhodující části svého voličstva z řad drobného rolnictva, která projekt pozemkové reformy podpořila.

Jednání, která s přestávkami probíhala od roku 1920, nakonec skončila víceméně k oboustranné spokojenosti¹⁷ počátkem roku 1928 podepsáním dokumentu *Modus vivendi*, který nebyl závaznou mezinárodní smlouvou, ale vzájemnou dohodou mezi ČSR a Apoštolským stolcem o některých otázkách.¹⁸ Je možné konstatovat, že uspořádání vztahů s Vatikánem se pozitivně projevilo v dalším vývoji předmnichovské republiky, zvláště ve složitých 30. letech, kdy se významná část katolických politických sil postavila na stranu demokracie, což se významně mimo jiné projevilo v již ve připomínané volbě Edvarda Beneše prezidentem v roce 1935.

Ani po podepsání *Modu vivendi* však nebylo možné veškeré důležité církevní otázky považovat za dořešené. O mnohých otevřených problémech hovoří Rückl ve své rozsáhlé zprávě, v níž Edvardu Benešovi shrnuje výsledky svého dlouhodobého pobytu v Římě v roce 1931.¹⁹ Katolická církev nadále považovala za neuspokojivé zejména důsledky pozemkové reformy pro církev a postavení církve v školském systému státu. Například o postoji nuncia Ciriaciho, který se velmi angažoval v československo-vatikánských vztazích, Rückl píše: „*Trpce si naříkal na agrární vlivy v republice a na Státní pozemkový úřad... Stejně si naříkal na ministerstvo školství. Prý ministerstvo zahraničních věcí projevuje rozumnou ochotu v jednání o těchto věcech, ale nezmůže ničeho – anebo prý z vnitropolitických důvodů nechce zmoci ...*“²⁰

3.2. Situace v Československé straně lidové

V české politické scéně měla pro katolické zájmy celou dobu trvání první republiky klíčový význam existence a činnost Československé strany lidové. I ta se však musela jako politická

¹⁷ „*Modus vivendi byl přijatelným kompromisem, který řešil ty otázky, na kterých bylo možné se dohodnout. Tak celou záležitost chápaly jak obě vyjednávací strany, tak i československá odborná veřejnost.*“ Viz Drahomír Suchánek: *Modus vivendi 1928*, Revue církevního práva, Praha 2003, str. 221.

¹⁸ Na rozdíl od mezinárodní smlouvy, kterou by musel schvalovat parlament, stačil v případě této dohody souhlas ministerské rady.

¹⁹ Během jeho římské mise, jejímž cílem bylo zejména seznámit vatikánské autority se stanoviskem katolíků k aktuálním politickým a církevním otázkám v Československu se, Rückl mimo jiné vedl jednání s papežem Piem XI., s kardinálem státním sekretářem Pacellim (budoucím papežem Piem XII.), se sekretářem kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Pizzardem, pražským apoštolským nunciem Ciriacim a dalšími preláty.

²⁰ Rücklova důvěrná zpráva pro Edvarda Beneše o jeho pobytě v Římě na jaře 1931, viz: „Pro pana ministra věci zahraničních“, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, sign. R195/2, str. 10

strana vyrovnávat se všemi vnějšími změnami, ale i s množstvím vlastních vnitřních problémů a rozporů. V prvních letech československé republiky musela lidová strana především čelit poměrně silnému politickému a ideologickému antikatholicismu, který vyvěral z tradovaného národního povědomí o silném sepětí habsburské monarchie a katolické církve a ztěžoval začlenění lidové strany do nového politického systému. Nutno ale dodat, že zvláště zásluhou trpělivé a konsensuální politiky Jana Šrámka se lidovcům velmi rychle podařilo vybudovat pověst své strany jako strany demokratické a státotvorné.

Velkou obtíží lidovců bylo volné organizační uspořádání této strany, které v podstatě chybělo pevné centrální vedení a strana vlastně představovala jakýsi konfедераční organismus dvou relativně samostatných zemských organizací. Silnější byla moravská zemská organizace, kterou vedl Jan Šrámek a jež svým vlivem rozhodně přesahoval regionální působnost. Českou organizaci po dlouho dobu vedl vyšehradský kanovník Bohumil Stašek, který byl pravicověji orientován a do života strany vnášel opakovaně témata (například svou ideou stavovského státu na úkor demokratického parlamentarismu), která byla často v rozporu s programovou orientací strany. Předseda Jan Šrámek byl znám svou kompromisní povahou, nutno však dodat, že zvýšený cit pro kompromis byl dán celé lidové straně, která dlouhodobě představovala jakýsi „jazyček vah“ v koaličních vládách.

V mezinárodním rozměru byla lidová strana pod silným vlivem papežské kurie, která sice poskytovala lidové straně ideovou základnu, ale zároveň často vnášela mezi lidovce i zásadní rozpory. Zmíňme například papežskou encykliku *Quadragesimo anno* z roku 1931, tedy již v době krize a narůstajícího společenského napětí v celé Evropě.²¹ Tato encyklika se sice otevřeně nepostavila proti demokracii jako takové, nicméně z ní vyplývá silná preference stavovského uspořádání státu namísto parlamentně demokratického státu. Tím dala silný impuls konzervativní opozici ve Šrámkově straně, který se sám zřetelně hlásil k parlamentní demokracii.

Protišrámkovský proud v lidové straně sjednocovala rovněž i myšlenka na vytvoření Katolického bloku v Československu, který by měl dostat „pod jednu střechu“ vedle Československé strany lidové i Hlinkovu HSĽS a německé a maďarské křesťanské strany.

²¹ Encyklika *Quadragesimo anno* (česky Čtyřicet let) byla vydaná papežem Piem XI. k 40. výročí encykliky *Rerum novarum*, kterou vydal papež Lev XIII. *Rerum novarum* je sociální encyklikou, která na jedné straně odmítá nelidské vykořisťování, na druhé straně odmítá socialistické myšlenky, které vedou k třídní nenávisti. *Quadragesimo anno* navrhuje překonání třídní nenávisti návratem k funkčnímu de facto středověkému řádu založeném na stavovské společnosti.

Avšak s měnícím se postojem Vatikánu se i měnila jeho podpora tomuto úsilí. Vatikán, který si sice přál sjednocení katolíků v Československu, si počal uvědomovat i rizika ze slících extremismů a fašizace pravice a prostřednictvím papežského nuncia v ČSR, Pietra Ciriaciho, se nakonec ve sporu s katolickými radikály postavil na stranu Jana Šrámka. V prosinci 1934 byl Šrámek přijat se všemi poctami ve Vatikánu, aby projednal základní problémy související s realizací modu vivendi zcela v intencích Benešovy zahraniční politiky.

Aniž bychom si idealizovali vztahy mezi politiky v meziválečném Československu, mnohé důkazy svědčí o velké vzájemné důvěře mezi Janem Šrámkem a Edvardem Benešem. Doložit jejich politický blízký vztah lze například z poznámek Beneše ze schůzky u Šrámka, ke které došlo 12. prosince 1935, tedy ve velmi vzrušené atmosféře pouhých šest dnů před volbou prezidenta, a za účasti i představitelů sociální demokracie a národních socialistů.²² Beneš si zaznamenal vlastní slova: „*Ano, spoléhat na sebe, ale hlavně být připraveni na to, že to vyhrájeme, ... a když to prohrajeme, uvědomit si, že musíme vést boj dále ... a připravit frontu boje nás tří* [pozn. ER: myšleno národních socialistů, sociálních demokratů a lidovců] *dohromady. Budeme-li spojeni, nic se nemůže stát. já budu ještě dvacet let v politice, já nepovolím, budu trpělivý, za 2-3-5-10 let to vyhrájeme.*“²³

K bojům v lidové straně a významu vítězství Šrámkova křídla se výstižně vyjádřil M. Trapl ve své publikaci „Politický katolicismus“: „*Vítězství demokratické orientace v Československé straně lidové mělo rozhodně značný význam pro zachování parlamentní demokracie v posledních letech první republiky. Lidová strana vystupovala na demokratických pozicích, vlastně jako jediná občanská strana, důsledně až do Mnichova.*“²⁴ Podobnými slovy hodnotí postavení a činnost lidové strany v předmnichovském Československu Robert Kvaček: „*V politicko-stranickém spektru se lidová strana vřadila do demokratického středu a až do konce prvního československého státu toto místo neopustila. Důsledně podporovala jeho zahraniční politiku a ve vnitřním životě kladla důraz na pojetí Československa jako národního státu*“²⁵

²² Schůzky se kromě Beneše a Šrámka zúčastnili ještě Franke, Klofáč, Hampl, Bechyně a Meissner.

²³ Beneš Edvard: Záznam ze schůze u Šrámka dne 12. prosince 1935, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Vnitropolitické záležitosti – Volba prezidenta 1935

²⁴ Trapl M.: Politický katolicismus, str. 124, citováno dle Kárník Zdeněk: České země v éře První republiky (1918-1938), díl druhý: Československo a České země v krizi a ohrožení (1930-1935), nakl. Libri, Praha 2002, str. 327.

²⁵ Kvaček Robert: Lidová strana před Mnichovem, In Traditio et cultus, Univerzita Karlova, Praha 1993, str. 231

4. Zrod katolického politika

Do výše naznačených společenských poměrů vstupuje do československé politiky ve dvacátých letech Jan Jiří Rückl.²⁶ Díky dobrým majetkovým poměrům i osobnímu talentu se mu dostalo vynikajícího vzdělání. Vystudoval práva a filozofii v Praze a v těchto oborech strávil i studijní pobyty v Mnichově a Innsbrucku. Poté přesídlil do Paříže a s vědomím své touhy stát se kariérním diplomatem absolvoval studium na diplomatickém oddělení tamní Vysoké školy pro politické vědy. Přestože správu rodinného podniku přenechal svému bratrovi Antonínovi, nerezignoval ani na vlastní obchodní a podnikatelské zájmy. V tomto směru rozšířil své vzdělání v Paříži ještě studiem na Vysoké škole obchodní.

Po svých studiích Rückl krátce pracoval na Zemské správě politické v Praze a vzhledem k jeho skvostnému odbornému i jazykovému vzdělání a zacílené vlastní motivaci se zdálo, že je přímo předurčen k diplomatické dráze. Ministerstvo zahraničí však jeho služby odmítlo; lze již dnes obtížně soudit, zda důvodem byl skutečně ze strany Rückla nezastíraný katolicismus, faktem je, že Rücklovi se nenaplnilo přání vstoupit do diplomatických služeb mladého státu.

S pocitem zklamání opouští Československo a trvale se usazuje v Paříži, kde se úspěšně věnuje obchodní činnosti.²⁷ S rodnou zemí však nezpřetrhal vztahy a sám svou prací se snaží být příkladem českého podnikatele, který nespoután domácími poměry rozšiřuje svůj majetek v zahraničí a zejména buduje své postavení na mezinárodní prestiži, a to na poli obchodním, ale i společenském. Dostatečně hnán svou motivací a zájmem o svět diplomacie i bez institucionálního zázemí vědomě pěstuje rozvětvené vztahy se společenskou elitou všech vlivných sfér včetně církevních funkcionářů. Svědčí mu zákulisní jednání a stále více se profiluje jako široce respektovaná „šedá eminence“.

Rücklovy schopnosti a jeho společensko-diplomatické působení, nesporně i vzhledem k jeho neskrývanému a aktivnímu katolickému světonázoru, neušlo pozornosti Apoštolskému stolci v Římě, který ve dvacátých letech začal široce využívat jeho služeb. Pro Vatikán plní mnoho

²⁶ Jan Jiří Rückl se narodil 12. května 1990 ve Včelničce u Kamenice nad Labem v zámožné rodině vlastníci několik sklářských hutí (Nižbor, Skalice u České Lípy, hutě v Jindřichohradeckém regionu).

²⁷ Finanční prostředky získané ze svého podílu na rodinném majetku Rückl obratně investoval a během dvacátých let značně rozšířil. Byl členem správních rad významných společností ve francouzském bankovníctví a mezinárodní dopravě, členem prestižní Tailor Society a dalších mezinárodních institucí. Své podnikatelské a obchodní zájmy však neztrácí ani v Československu (vlastní například hotel Imperial v Praze).

teoretických i praktických úkolů, od odborného zpracování soudobých problémů dělnictva až po sledování činnosti Svobodných zednářů v Československu.²⁸ Jeho zásluhy byly Svatým stolcem řádně oceněny a Rücklovi byla udělena nejprve laická hodnost skutečného komořího meče a pláště a posléze i veřejně užívaný titul „Skutečný čestný komoří Jeho svátosti Pia XI“. V tomto titulu, jakož i v jiných Rücklových titulech²⁹ jakoby se zračila povaha a forma jeho politických aktivit založených na diskrétní diplomacii a zákulisních jednáních.

Zlom v politické dráze nastává v roce 1929. Aktivně se zapojil do velkolepě koncipovaných oslav svatováclavského milénia a poté se rozhodne k definitivnímu návratu do Československa. Jako aktivní katolík se angažuje v Československé straně lidové, kde se brzy stává členem českého vedení strany. V této roli přestává být jen „šedou eminencí“, ale stává se aktivním aktérem otevřeného a veřejného politického života. Přidrží se však jemu vlastních forem politického působení, založeném na vlastním intelektu a rozvrstvených kontaktech a opírajícím se o tradiční hodnoty katolického křesťanství a svou představu demokracie.

V Rücklově osobě se snoubí politik, přesvědčený katolík a vzdělaný intelektuál. V okruhu české inteligence, kde převládalo spíše volnomyšlenkářství, byla tato kombinace spíše vzácností. Výrazná individualita, mezinárodní zkušenosti a sebevědomý intelekt byly po celou dobu jeho politického působení důvodem, proč Rückl nikdy ani jako straník neztratil svou nezávislost a schopnost kritické reflexe svých spolustraníků. Předákům lidové strany často vyčítal jejich provincialismus, nedostatek koncepčnosti a schopnosti se přenést přes žabomyší politické spory často pramenící z mrzkých skupinových nebo individuálních zájmů.

Podle Antonína Klimka byl Jan Jiří Rückl typickým konzervativcem, nikoli však českého meziválečného ražení, kdy měl tento pojem až hanlivý nádech vyjadřující zpátečnictví. Rückl pojem konzervatismu odvozoval z jeho latinského základu: *conservare* = zachovávat, udržovat, ochraňovat něco. To, co chtěl chránit, byla demokracie v jeho pojetí. Demokracie, o níž v časopisu *Přítomnost* napsal: „*V člověku je cosi věčného, člověk má nesmrtelnou duši,*

²⁸ Paradoxní je, že zednářem byl i Edvard Beneš, jemuž posléze ve 30. letech Rückl velmi oddaně a s respektem prokázal mimořádné služby, či Jiří Sedmík, který působil právě jako spojka mezi Benešem a Rücklem.

²⁹ Rückl během svého života získal množství, často dnes již archaicky znějících titulů: Náměstek Latinského patriarchy jeruzalémského, rytíř a později důstojník francouzského řádu Čestné legie, komtur s hvězdou řádu sv. Řehoře, prezident čs. Kapituly rytířského řádu Božího hrobu a nositel velkokříže tohoto řádu... Viz Klimek Antonín: *Papežský komoří Jan Jiří Rückl jako politik*, In *Traditio et cultus*, Univerzita Karlova, Praha 1993

jež má nekonečnou cenu před Bohem. Demokracie založená na této víře, jest katolickým křesťanům přijatelná. Jest jim půdou, na níž se cítí povinni spolupracovati ve smyslu svých ideálů.“³⁰ Hrozbu pro tuto demokracii Rückl spatřuje v jakýchkoli totalitních režimech, přičemž považuje za povinnost každého demokratického politika nalézat bez ohledu na svou stranickou příslušnost spojovat vzájemné síly na její obranu. To je také klíčem pro pochopení letité spolupráce konzervativního katolíka se socialisticky laděným Benešem.

³⁰ Citováno viz Klíček Antonín: Papežský komoří Jan Jiří Rückl jako politik, In *Traditio et cultus*, Univerzita Karlova, Praha 1993

5. Rücklova reflexe třicátých let

K tomu, abychom pochopili cíle a motivaci Rückla v jeho politickém snažení je nezbytné se alespoň krátce zastavit u ideových kořenů a jeho vnímání stavu společnosti, které byly zdrojem i impulsem k jeho silné veřejné angažovanosti. Politika pro něho byla zápasem myšlenkových proudů, z nichž vyplývá vše ostatní. Z toho pramenil jeho mimořádně silný důraz na jasný ideový program, z něhož vychází a k němuž se vrací reálná politika a který vytváří jednotný koncept orientující a usměřňující dílčí politické kroky.

Naděje a východiska z neutěšené společenské situace v třicátých letech Rückl spojuje zejména s mládeží, za jejíž součást se mimo jiné i z titulu vůdce Mladých lidovců považuje. *„Jest proto nutno, aby naše mládež se naučila a dovedla pohlížeti na těžké úkoly, jež ji očekávají, právě ze stanoviska vyššího, permanentního, stálého, protože jen tak se může uvarovati nebezpečí, že by byla „třtinou větrem se klátící“, ale měla pevnou koncepci a trvalou politickou linii, což jest conditio sine qua non jakékoliv velké a úspěšnější akce.“*³¹

5.1. Hospodářská krize jako dějinný zlom

Devatenácté století podle Rückla neskončilo posledním prosincovým dnem roku 1899, ale dle povahy a logiky historických událostí a společenských změn až první světovou válkou. V tom se nota bene shodne i s mnohými historiky. První světová válka a první poválečná léta byly podle Rückla koncem jednoho věku a počátkem nové éry, která bude založena na zcela jiných myšlenkových předpokladech než „marxisticko-liberalistický svět předválečný“. Svou dobu definuje jako mezní, v níž se ukončuje to, co se nazývalo novověkem, a srovnává ji s přechodem od starověku ke středověku a od středověku k novověku. Svět devatenáctého století byl podle něho zničen trojí pohromou – světovou válkou, ruskou revolucí a hospodářskou krizí. Válka ukončila 19. století politické, ruská revoluce sociální a hospodářská krize hospodářské. Způsob života 19. století byl podle Rückla podemlet ve vlastních základech intelektuální anarchií a rozvratem mravnosti, obojí vidí jako důsledek rostoucího individualismu a bezbožnosti „novověkého člověka“.

³¹ Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 36, složka č. 125 „Projev k oslavám Andreje Hlinky“

Každá historická epocha končí podle Rückla hospodářským rozvratem. Hospodářská krize v počátku třicátých let je podle něho provázena nejenom převodem hmotných statků z jedné ruky do jiné, ale i zásadní změnou životních způsobů. Zhroutila se celá základna hodnot a došlo k hlubokému duševnímu rozvratu. Hospodářská krize je podle něho i obdobím skomírání starého přežilého liberalismu a zhroucení se všech marxistických utopií. Světová válka, ruská revoluce, italský fašismus, německý nacismus či hospodářská krize, to vše jsou fenomény, které změnilly celou atmosféru světa. Duch 19. století sice ještě vykazuje jistou setrvačnost, ale Rückl ho v porovnání s 20. stoletím považuje za ancien régime, režim odbyty.

Je nutno si uvědomit, že Rücklovy úvahy jsou silně determinovány objektivními ději v životě Evropy v první polovině třicátých let. Velká hospodářská krize, sociální otřesy, posilování sovětského režimu a mohutný nástup nacistických sil v Německu musely mít nevyhnutelně vliv na politický život v Československu i na myšlení jednotlivých politiků. Ve společnosti narůstalo přesvědčení o nutnosti zásadních změn, krizové jevy vyvolávaly i silnou skepsi k parlamentní demokracii. Lidé různého ideového zaměření začali hovořit přímo o „krizi demokracie“ a dle tohoto zaměření nabízeli i různá řešení. Svůj výraz našla krizová situace i v jistém „generačním sporu“, který se projevoval i vznikem různých hnutí mladých a voláním po směně generačních garnitur.

Východisko ze společenské krize vidí Rückl v překonání dvou hlavních, a dle něho historicky překonaných, myšlenkových proudů – individualistického liberalismu a kolektivistického marxismu, které přes vnější dramatické rozdíly vycházejí ze stejného chybného paradigmatu. Jeho vize nových poměrů je bytostně spjata s ryze konzervativním přístupem popírajícím vše, co bylo v novověku spojováno s pokrokem, což přesvědčivě dokládají následující slova: *„Tedy je-li dnes někdo, kdo zasluhuje býti nazván reakcionářem a zpátečníkem, jest to ten, kdo slepě zůstává ve vleku idejí liberalismu a marxismu, těchto dvou bratrů na krev zneprátelených; kdo zůstává ve vleku bajek o prosperitě, nekonečném pokroku a původní dobrotě člověka, ve vleku pověr o neomylnosti vědy, zkrátka humanistických idejí, této snadné doktriny, již XIX. století zdědilo od XVIII. a již se marně pokusilo aplikovati na život národů, na ústavu států a výchovu lidu.“*³²

³² Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 36, složka č. 125 „Projev k oslavám Andreje Hlinky“

Za nositele společenské změny považuje Rückl novou generaci mládeže a za klíčový úkol považuje zabránit jejímu dalšímu odcizení s rizikem, že padne do „*osidel živlů extrémních, ať extrémně revolučních, či extrémně reakčních*“. Názorové rozdíly mezi generací novou a generací předválečnou pokládá za abnormálně hluboké a dalece překračující obvyklé generační spory. Základním problémem je podle Rückla, že hodnoty intelektuální a duševní byly nahrazeny hodnotami čistě hmotnými – ekonomii a technikou a ze světa se vytratil fundamentální mravní řád. „*Liberální výchova, pod záminkou objektivitu, laicismu, svobodomyslnosti, nedala mládeži vůbec doktrinu, systém. Byla to škola skepticismu: mládež však nenávidí skepsi, a proto tento skepticismus se u ní obrátil proti panujícímu režimu a proti myšlenkám. Mládež se stala nepokojnou, nespokojenou. Odpoutala se od světa, v němž žila.*“³³

Prudká reakce proti starým generacím je dle Rückla dána tím, že se cítí vyloučena ze společenského systému, všude vidí úpadek a rozvrat. Nesmírné mrhání idejí, sil, hodnot, věcí i peněz je Rücklovi nejzřetelnějším znamením liberálního úpadku. Nová generace podle něho platí za omyly generace starých, které rozbořily nejen Evropu, ale celý svět. K tomuto závěru přichází Rückl v roce 1934.

5.2. Vize „nové“ společnosti

Kritická reflexe soudobých poměrů je jednou částí jeho úvah, druhou částí je pak definice hlavních směrů, kterými by se měla ubírat „nová“ společnost. Svě konzervativní teze koncentruje do pěti hlavních sfér života společnosti:

a) Hospodářské poměry

Za klíčový úkol považuje Rückl přestavbu světového hospodářství – změnu a zjednodušení jeho struktury. Jako ostrý kritik „nezřízeného“ kapitalistického liberalismu se navzdory svému jasněmu konzervativně pravicovému zaměření posouvá až na platformu, která ho objektivně sblíží s proudem levicového myšlení. Účelem hospodářství nemá být podle

³³ Tamtéž

Rückla tzv. blahobyt a hromadění kapitálu, ale „život“, resp. uspokojování normálních životních potřeb.³⁴

b) Sociální poměry

Od stabilizace hospodářství Rückl očekává i stabilizaci sociálních poměrů. Odmítá „třídní boj“ a jeho ideálem je soužití společenských tříd, které se navzájem pronikají a jejichž zájmy jsou solidární. Sociální třídy se podle Rückla přeorganizují ve svém historickém a přírodním rámci, kterým je pro něho národ. Myšlenka společného zájmu nahradí myšlenku rovnosti a národ se stane „společenstvím pracovním“.

c) Politické poměry

Stát bude novou účelnější organizací práce postaven na spravedlivější základy, bude zbaven nadměrného byrokratismu a vzroste jeho autorita. I demokracie musí být podle Rückla založena na autoritě, která nemá co do činění s diktaturou. Rückl hovoří o demokracii „čisté“, osvobozené od marxistických i kapitalistických prvků, zbavené korupce a zneužívání státu ze strany politických stran, které si ze státu udělaly jen služku svých stranických zájmů.

d) Národnostní poměry

Československý stát by měl být podle Rückla spravedlivý ke všem národnostním menšinám, ale musí být státem „národním“. Tomu lze rozumět tak, že rozhodující a určující silou musí být spolupráce Čechů a Slováků. Fundamentální ideovou platformou pro tuto spolupráci Rückl spatřuje ve společně sdíleném katolicismu.³⁵ Nutno dodat, že Rückl ve své politické praxi dovedl na této platformě reálně posilovat vztahy mezi Čechy a Slováky a díky ní i například významně přispěl k zvolení Edvarda Beneše prezidentem v roce 1935.

³⁴ V kontextu dnešní hospodářské a finanční krize znějí i po 76 letech nezvykle aktuálně Rücklova slova: „*Jen si uvědomte, že zboží v kapitalistickém světě přestalo být zbožím, sloužícím uspokojení té či oné životní potřeby, ale že se stalo předmětem spekulace ... kapitalistický svět ztratil zájem na průmyslovém podniku jako takovém, ale staral se o tyto podniky jen ve formě akcií nebo obligací prodávaných na burse ... svět úplně zapadl do vyděračského království anonymního hospodářství a mezinárodní finance a mezinárodních financí.*“ (viz Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 36, složka č. 125 „Projev k oslavám Andreje Hlinky“)

³⁵ V této souvislosti Rückl odkazuje na slova papeže Pia XI., který v listopadu 1929 prohlásil: „*Den, kdy dojde k jednotě mezi katolíky českými a slovenskými, bude největším dnem československého katolicismu.*“

e) Mezinárodní poměry

Zřetelným rysem Rücklova myšlení i politických činů bylo jeho silné národovectví. Byl však natolik bystrým politikem, aby si musel v době již narůstajícího mezinárodního napětí klást otázku, nevedou-li nacionální politické programy k možným válečným konfliktům. Tak jako volá po nastolení pořádku uvnitř národa (státu), vidí i na poli mezinárodním mírovou perspektivu v rámci světového řádu, který vychází z hospodářské propojenosti jednotlivých států. Jeho představa však v tomto směru zůstala velmi abstraktní a jen jeho předčasná smrt zabránila drsné konfrontaci s hrůznou realitou druhé světové války.

Koncentrovaným, byť poněkud psychologizujícím způsobem vyjádřil Rückl, jako „zemský náčelník Mladé Generace lidového hnutí“, svůj politický program, který stroze odmítá liberalismus i komunismus a bytostně propojuje demokracii myšlenkou národní ve svém prohlášení Osvobozená demokracie v březnu roku 1934. „...*jest každému, kdo zná naše poměry i naši národní povahu, jasno, že našemu temperamentu, našemu národnímu duchu i naší tradici nejlépe odpovídá a odpovídati bude cesta demokracie. Ale ovšem, a to pravím zcela otevřeně, ne demokracie taková, jaká byla často prováděna u nás poslední léta, ale d e m o k r a c i e o p r a v d o v á, d e m o k r a c i e o s v o b o z e n á o d v l i v u v š e c h k n í n e p a t ř í c í c h p r v k ů n a u k p ř e ž í l é h o l i b e r a l i s m u, o d n ě h o ž c e l ý s v ě t j i ž d á v n o u t e k l, a o d p a r a d o x n í c h p ř e d s u d k ů, k t e r é m e z i n í a r e a l i t u ž i v o t a p o l o ž i l y o r i e n t á l n í k o n c e p c e M a r x e a L e n i n a.*“³⁶

Svůj poněkud idealistický postoj Rückl podtrhuje voláním po národní jednotě. Jeho kritika liberalistických a marxistických teorií a silné národovectví na první pohled sbližuje jeho východiska s fašismem. Rückl však řešení vidí v dosti abstraktní demokracii založené na celonárodní jednotě a konzervativních hodnotách, v nichž primární hodnotu má křesťanská víra, kterou staví do přímého protikladu k partikulárním zájmům a působení jednotlivých politických stran. „*Jak smutné jest, že myšlenka národní jednoty se vlastně projevuje v protikladu proti stranám, zatím co by mělo být úkolem stran, aby národní myšlenku v ryzím smyslu slova v lidu pěstovaly. ...Víru v silný a veliký národ nedá lidu jen fašismus neb hitlerismus, ale dá mu ji i demokracie, bude-li osvobozena od hegemonie marxisticko-*

³⁶ Rückl Jan Jiří: Osvobozená demokracie, Nedělní Lidové Listy, 11. března 1934, str. 1

*liberalistických teorií minulého století a oproštěna od ponižující úlohy služebnice sobeckých zájmů osobních.*³⁷

³⁷ Tamtéž, str. 1

6. Vrchol Rücklovy politické dráhy

Politická angažovanost Jana Jiřího Rückla kulminuje v roce 1935. V tomto roce proběhly dvě mimořádně významné události a v obou sehrál nezastupitelnou roli. První z nich byl katolický kongres v Praze, jehož byl Rückl hlavním organizátorem a výkonným předsedou. Tohoto sjezdu katolíků se v létě toho roku zúčastnilo 150 000 návštěvníků, včetně zástupců všech národnostních menšin žijících v Československu.³⁸ Masovost a reprezentativnost této akce se stala mimořádnou ukázkou demokratičnosti československého státu v atmosféře již se plně projevujícího agresivního nacismu a rozmíchávání národnostních střetů.

Druhým kulminačním bodem, v němž se plně projevily Rücklovy diplomatické schopnosti, politická prozíravost a argumentační přesvědčivost, byla prezidentská volba v prosinci 1935. Této volbě předcházela již letitá osobní spolupráce s Edvardem Benešem, který velmi rychle rozpoznal, že v Rücklově osobě může najít pomocníka, kterých české politické prostředí nenabízelo mnoho. Majetkově nezávislý Rückl, který neměl zapotřebí politikou uspokojovat své ekonomické zájmy, přesvědčený demokrat a vlastenec, který svou roli viděl v nezištné pomoci milované a ohrožené vlasti, byl navíc člověkem Benešovi bezmezně oddaným. Navíc se jednalo o člověka mimořádně diskrétního, jako předurčeného k tajným či polotajným posláním a úkolům.

6.1. Volba prezidenta v roce 1935

Rückl je Benešovým pomocníkem ve vnitřní politice a na zahraniční úrovni. Intenzivně se například stýká s německými emigrantskými protifašistickými skupinami, jejichž prostřednictvím získává pro Beneše mnoho důležitých zpráv a dokumentů z Německa, včetně záznamů z politických jednání, hospodářských a vojenských informací, a druhým směrem proudí těmito skupinám přes Rückla zase finanční příspěvky. Kontinuálně pěstuje své vztahy s Vatikánem a řadou politiků a osobností, zvláště konzervativně a katolicky zaměřených.

³⁸ Závěrečné mše, která se konala v Praze na Strahovském stadionu, se zúčastnilo asi 300 000 lidí, přičemž na mši zaznělo všech šest jazyků, kterými se v tehdejším Československu hovořilo.

Od jara 1935 se stává vrcholným politickým tématem v ČSR i volba nového prezidenta. T. G. Masarykovi sice volební období mělo končit až v roce 1941, nicméně on sám již vzhledem ke svým zdravotním problémům stále intenzivněji pociťoval, že nastává čas k abdikaci. V československé politické garnituře však viděl pouze jediného člověka, kterému plně důvěřoval a kterému byl ochoten předat prezidentský úřad. Tou osobou byl Edvard Beneš, s nímž Masaryka pojila nikoli jen dlouholetá názorová blízkost, ale i hluboké osobní přátelství. Po různých peripetiích Masaryk potvrzuje svou rezignaci 21. listopadu a hned následujícího dne se Beneš s ministerským předsedou Hodžou dohodli na nominaci jediného koaličního kandidáta.

V květnu 1935 proběhly v Československu parlamentní volby, v nichž nejvíce hlasů obdržela Sudetoněmecká strana v čele s Henleinem. I proto viděl Rückl v následné prezidentské volbě test stavu demokracie a klíčový okamžik v zápase o její uchování. V osobě Beneše spatřoval garanta demokracie a jediného možného kandidáta na tuto funkci. Situace však byla objektivně složitá. Benešovu kandidaturu podporovali od počátku socialistické strany, ke kterým se později přidali i komunisté. Rozhodující však byly největší „neněmecké“ strany, kterou byla agrární strana v českých zemích a Hlinkovi luďáci na Slovensku.³⁹

S předsedou agrárníků Beranem i předsedou vlády Hodžou měl Beneš relativně dobré vztahy a získal od nich i příslib, že ho v nadcházejících volbách podpoří. Velmi rychle se však ukázalo, že Beran s Hodžou nemají stranu pevně ve svých rukou a v agrární straně je velmi silná skupina, pro kterou je Beneš nepřijatelný. Ve vedení agrárníků došlo k ostrým názorovým střetům, v nichž nabývalo na síle protibenešovské řídlo reprezentované senátorem Vraným a vůdcem moravské organizace agrárníků Stoupalem. *„Stoupal, Vraný a stoupenci trvali na názoru, že se nelze pro Beneše rozhodnout a že je nutno postavit občanského kandidáta, protože seskupování na levici hrozí se vystupňovat ve velký blok, s nímž půjdou i komunisti. Tvrdili, že kandidát občanského bloku by dostal nejen hlasy agrárníků a jejich přívažku živnostníků, ale i Národního sjednocení, lidovců, luďáků, ba henleinovců.“*⁴⁰

³⁹ Stranické rozložení 450 volitelů (poslanců a senátorů) bylo následující: agrárníci 68, Henleinova SdP 67, KSČ 46, národní socialisté 42, lidovci 33, Hlinkovi luďáci 33, Národní sjednocení 26, živnostníci 25, německá sociální demokracie 17, maďarský blok 15, němečtí křesťanští sociálové 9, Národní obec fašistická 6 a němečtí agrárníci 5. Údaje byly použity z publikace Zeman Zbyněk: Edvard Beneš, Politický životopis, nakl. Mladá fronta, Praha 2000, str. 118

⁴⁰ Klimek Antonín: Boj o Hrad, 2. díl., nakl. PANEVROPA, Praha 1998, str. 439-440

6.2. Rücklova mise ve prospěch Beneše

Jedinými, kteří mohli ještě dodat scházející počet hlasů, se stali křesťanské strany.⁴¹ Nejsnazší bylo zvládnout situaci ve straně lidové, kde její předseda Jan Šrámek patřil k trvalým příznivcům politiky Masaryka a Beneše, zvláště když se Rücklovi podařilo o správnosti volby Beneše přesvědčit i předsedu zemské organizace v Čechách Bohumila Staška. Nutno poznamenat, že i v tomto případě se to Rücklovi podařilo možná zejména díky jeho osobním dobrým vztahům s tímto vyšehradským kanovníkem.

S podporou nuncia Xaveria Rittera a některých biskupů stál Rückl před úkolem získat na stranu Beneše i ostatní křesťanské strany. Nejvýznamnější z nich byla Ludová strana na Slovensku, jejíž předsedu Andreje Hlinku bylo možné stěží považovat za příznivce Beneše. Rückl zprostředkoval přímé setkání s Benešem, který Hlinkovi vysvětlil, že není kandidátem ani levice ani pravice. „*Beneš nabyl dojmu, že Hlinku pro svou volbu příznivě naladil.*“⁴²

Situaci ale zkomplikoval další vývoj v agrární straně, která oznámila kandidaturu na prezidenta univerzitního profesora Bohumila Němce.⁴³ K této kandidatuře se přihlásila i Československá strana živnostenská, Národní sjednocení a Národní obec fašistická. To znovu rozkolísalo postoj Hlinky, který začal zvažovat, že Němcovu kandidaturu podpoří, což by kriticky podkopalo Benešovy šance. V tomto čase projevuje Rückl svou vyvinutou schopnost zákulisního, někdy až intrikánského jednání v maximální míře. Po své schůzce s Hlinkou a několika slovenskými poslanci píše 7. prosince 1935 Benešovi: „*V dohodě s panem ministrem Šrámkem a na jeho přání jsem dnes pustil do oběhu zprávu, že Hlinkovci budou určitě hlasovat pro [pozn. ER: myšleno pro Beneše]. I když nemáme dosud jistotu v tomto směru, přece jen jsme se k tomu odhodlali, abychom trochu splekli Agrárníky a Živnostníky.*“⁴⁴ V témže dopisu ale Rückl prokazuje dostatek informací i politické předvídavosti, když končí slovy: „*Podle mých četných zpráv z dnešního dne Agrárníci na konec povolí. Chtějí prý jen*

⁴¹ Vedle českých lidovců a slovenských ľudáků byli „ve hře“ i němečtí a maďarští křesťanští socialisté.

⁴² Klimek Antonín: Papežský komoří Jan Jiří Rückl jako politik, In *Traditio et cultus*, Univerzita Karlova, Praha 1993, str. 225

⁴³ Bohumil Němec se narodil v roce 1873 a byl vynikajícím a respektovaným přírodovědcem v oblasti fyziologie rostlin. Angažoval se i politicky, ve dvacátých letech byl poslancem a senátorem za Národní demokracii, kterou však v souvislosti s jejím vstupem do Národního sjednocení před volbami v roce 1935 opustil.

⁴⁴ Rückl Jan Jiří: Dopis Edvardu Benešovi ze dne 7. prosince 1935, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Vnitropolitické záležitosti – Volba prezidenta 1935, sign. R24/2, R94

dosáhnouti pro sebe co možno největších ústupků, ale v poslední chvíli přece jen ustoupí před nevyhnutelností.“⁴⁵

Rückl apeloval na Hlinku s poukazem na Němcovo zednářství, protikatolicismus a český šovinismus.⁴⁶ Nečekaného pomocníka v této chvíli objevil v Josefu Tisovi, který v té době reprezentoval v Ľudové straně probenešovské křídlo a Rücklovi přislíbil, že udělá pro zvolení Beneše vše, co je možné. Z hotelu Alcron, v němž v těchto dramatických dnech pobývá, rozesílá Rückl dne 13. prosince 1935 osobní dopisy slovenským biskupům s obdobným obsahem. Staví se v nich de facto do pozice „mluvčího pražské nunciatury“, když v dopisu spišskému biskupu Vojtaššákovi píše: *„Se stanoviska zachování zájmů katolické Církve považuje Voršilská ulice [pozn. ER: sídlo pražské nunciatury] za více než žádoucí, aby příští presidentská volba, ke které má dojít ve středu, byla zaručena pro Dra Beneše.*“⁴⁷ V dopisu banskobystrickému biskupu jde Rückl ještě dále, když se již přímo dovolává vatikánských autorit: *„Svatá stolice jest pevně přesvědčena, že bez zvolení Dra B. na vůdcovské místo ve státě bude vývoj zájmů katolických značně ohrožen.*“⁴⁸ Apeluje na slovenské preláty, aby zvolení Edvarda Beneše vnímali jako otázku nejvyššího vlastního zájmu katolické církve a v tomto duchu působili v posledních rozhodujících dnech před prezidentskou volbou na Andreje Hlinku. Podporován církevními hodnostáři opětovně přesvědčoval Rückl o správnosti Benešovy volby i maďarské křesťany.

Nominace Němce paradoxně pojistila Benešovi hlasy komunistů, kteří rozhodli v situaci, kdyby byl proti Benešovi postaven pravicový protikandidát, podpořit svými nezanedbatelnými hlasy Beneše.⁴⁹ Osobně Beneš jednal i s umírněnými představiteli

⁴⁵ Tamtéž

⁴⁶ „Jeho [Bohumila Němce – pozn. ER] kandidatura – podle některých navržená Hodžou, podle jiných Beranem – naznačovala, že byl záměrně vybrán muž takřka nezvolitelný. Němec byl nepřijatelný především pro dvě velké dosud nerozhodnuté strany: henleinovce a luďáky. Pro první jako krajní nacionalista a „němcožrout“, pro druhé jako protikatolický volnomyšlenkář a svobodný zednář... Hodža pravděpodobně předpokládal, že se mu podaří v koalici prosadit nominaci dvou koaličních kandidátů – Beneše a Němce – s tím, že volitelé dostanou podle přání socialistických stran volnost hlasování a zvolen bude Beneš.“ Viz Zeman Zbyněk: Edvard Beneš, Politický životopis, nakl. Mladá fronta, Praha 2000, str. 122

⁴⁷ Rückl Jan Jiří: Dopis biskupu Janu Vojtaššákovi ze dne 13. prosince 1935, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Vnitropolitické záležitosti – Volba presidenta 1935

⁴⁸ Rückl Jan Jiří: Dopis biskupu Marianu Blahovi ze dne 13. prosince 1935, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Vnitropolitické záležitosti – Volba presidenta 1935

⁴⁹ Komunistické hlasy pro Beneše zajistila mimo jiné i pragmatická amnestie, kterou podepsal ještě Masaryk čtyři dny před prezidentskou volbou, která zrušila zatykače na komunistické volitele, kteří tak mohli bez obav přijet k volbám ze svého exilu v Moskvě.

henleinovců, jejichž hlasy sice nezískal, ale potvrdil si, že je neobdrží ani Němec. Probenešovské křídlo vyvíjelo stále intenzivnější tlak na agrárníky a další strany. Benešovi se, a to nemalou zásluhou Rückla, podařilo získat podporu církevních autorit, křesťanských sociálů i maďarského bloku, jehož představiteli János Esterházy mu přislíbil ústupky v zájmu maďarské menšiny.

Den před vlastní prezidentskou volbou, 17. prosince 1935, bylo již zřejmé, že ke svému zvolení stačí Benešovi získat opravdu již jen hlasy lidí. Na Hlinku, který ten den přijížděl do Prahy, čekal Rückl již u vlaku, kde mu také předal nunciův vzkaz vyzývající k volbě Beneše. Doprovodil ho až do Černínského paláce k Benešovi, který potvrdil Hlinkovi záruky a přísliby vyčtené na jejich předcházející schůzce.⁵⁰ Z poznámek, které si z této schůzky učinil sám Beneš, vyplývá, že velmi umně zahrál na Hlinkovy národní city i jeho kritický postoj k německé politice. „*Hlavní argument můj byl, že jsem mu vyložil, že půjde-li se mnou, že volbu rozhodnou oni, Slováci vůbec.* [pozn. ER: tučně vyznačený text je v rukopisu podtržen] *Kdyby šel s Němci, bez Henleina Němec* [pozn. ER: myšlen protikandidát Bohumil Němec] *vyhrát nemůže, kdežto půjde-li se mnou, s jeho hlasy mám já již v každém případě nadpoloviční většinu. Zdá se mi, že tomu dobře porozuměl, že se pak dohodl také v tomto smyslu s Hodžou, že to budou Slováci, kteří volbu presidenta rozhodnou a to nejvíce působilo.*“⁵¹

Beneš si byl v tento moment velmi dobře vědom toho, že s hlasy lidí se obejde bez podpory agrárníků. Hlinka po tomto setkání oznámil, že volbu Beneše podpoří. Na základě této informace se protibenešovská koalice okamžitě rozložila – Němec odvolal svou kandidaturu a agrárníci s živnostníky oznámili, že i oni podpoří Beneše. Beneš se tak nakonec stal jediným koaličním kandidátem a pro změnu by volbou prošel vítězně i bez hlasů lidí a maďarského bloku. Nicméně ještě pozdě večer nadiktoval Rücklovi dopisy pro Hlinku, Tisa i Esterházyho, v nichž je ujistil, že navzdory změně situace všechny jeho přísliby zůstávají v platnosti. Následující den, 18. prosince, byl Edvard Beneš zvolen prezidentem, a to hned v prvním kole na základě 340 ze 440 poslanců.

⁵⁰ K předcházející schůzce, kterou rovněž zprostředkoval Rückl, došlo 21. listopadu 1935. Ústupky se týkaly mimo jiné decentralizace státu, církevního školství apod.

⁵¹ Beneš Edvard: Rozmluva s Hlinkou, záznam ze setkání dne 17. prosince 1935, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Vnitropolitické záležitosti – Volba presidenta 1935

Rücklovy zásluhy na zvolení Edvarda Beneše prezidentem jsou nesporné a veliké a svým významem dalece přesáhly individuální politický čin. Prezidentská volba v roce 1935 slovy Zdeňka Kárníka „*nebyla jen epizodou, třebaže lákavě dramatickou. Shrnula ve zkratce všechny dosavadní nejdůležitější vývojové tendence hospodářství, sociálních vztahů a hlavně politiky 1. poloviny 30. let ve státě. Skončila úspěšně pro T. G. Masaryka a Edvarda Beneše a politické strany, jež stály neochvějně za nimi. Úspěchu dosáhly tím, že vybojovaly svůj vnitřní zápas na straně demokracie, i strana republikánská, Hlinkova slovenská ľudová strana, strana živnostenská, maďarští křesťanští sociálové, německé aktivistické strany – jmenujeme-li jen ty nejdůležitější. Nešlo samozřejmě o úspěch definitivní ..., což onomu řešení z roku pětatřicátého neubíralo na hodnotě.*“⁵²

Zvolení Edvarda Beneše prezidentem bylo poslední velkou politickou akcí, která nesla čitelný rukopis Jana Jiřího Rückla. Jeho práce pro Beneše však neskončila prezidentskou volbou v prosinci roku 1935, ale pokračuje i v následujících letech. Nadále se angažuje zejména na Slovensku, kde usiluje v zájmu udržení soudržnosti státu o dosažení kompromisů přijatelných pro centrální moc reprezentovanou prezidentem a vládou i pro ľudovou stranu reprezentující již zformované slovenské nacionální zájmy.

Zprostředkovatelské aktivity Rückla ve vztahu k lidové straně až do konce roku 1937 zevrubně popisuje Drahomír Jančík.⁵³ Ve svém hodnocení však dospívá k závěru, že na rozdíl od prezidentské volby se Rückl již dalších velkých úspěchů nedočkal. Podle Jančíka Rückl nedocenil, že na Slovensku vystoupila do popředí nová politická garnitura, které již nestačily dílčí správní reformy a politické kompromisy jako předchozí slovenské generaci, která se podílela na vzniku ČR a spatřovala v ní záchranu před maďarizací. „*Radikální složky mladé slovenské generace vnímaly Československo pro jeho čechoslovakistickou koncepci jako překážku rozvoje slovenského národa a domáhaly se změny – otevřenou otázkou ovšem bylo, pod jakou vlajkou a s čí pomocí.*“⁵⁴

Rücklovy politické aktivity a zápal pro boj na obranu prvorepublikové demokracie stále více podlamovala rychle postupující zákeřná nemoc. V časech, kdy není upoután na sanatorním

⁵² Kárník Zdeněk: České země v éře První republiky (1918-1938), díl druhý: Československo a České země v krizi a ohrožení (1930-1935), nakl. Libri, Praha 2002, str. 575.

⁵³ Jančík Drahomír: Zprostředkovatelské aktivity Jana Jiřího Rückla vůči Ľudové straně v letech 1934-1937, Svět historie – historikův svět. Sborník profesoru Robertu Kvačkovi.

⁵⁴ Tamtéž, str. 370

lůžku, se zvláště intenzivně věnuje vývoji politické situace na Slovensku a aktivně využívá svých nabytých kontaktů s tamními politiky a dalšími slovenskými osobnostmi. Jeho politický život plně ustal až v roce 1938, kdy v srpnu své nemoci podléhá.

7. Úsilí o integraci demokracie a konzervativního katolicismu

Z čeho vycházelo a v čem spočívalo Rücklovo úsilí o demokracii a prosazování katolické víry? Předně z toho, že oba fenomény viděl jako přirozený základ společnosti, který je nutno chránit před veškerými útoky a uchovat v jejich symbiotickém působení. Svůj postoj k demokracii vysvětloval tím, „že to není proto, že by považoval demokracii za něco věčného a úžasného, ale proto, že nejlépe vyhovuje našim podmínkám a struktuře našeho národa“.⁵⁵

Rückl byl důsledným odpůrcem jakýchkoli totalitních režimů – zcela nepřijatelný byl pro něj nacismus i komunismus. Oba považoval za diktatury, které stojí v příkrém protikladu k demokracii. Z konzervativně katolických pozic je však stejně odhodlaným kritikem liberalismu, který svým vývojem a posilováním etatismu vytváří podhoubí pro vznik diktatur. „*Liberalismus, nauka založená na neomezené svobodě člověka, splodil demokracii, a tato založena na rovnosti, pohltila liberalismus. Protože však demokracie byla založena na zákonu většiny tvořené počtem stejných a jen za sebou počítaných individuí, splodila zase etatismus. Tento však demokracii velice ohrožuje a ... jednou ji i u nás pohltní.*“⁵⁶ Rovnostářský stát podle Rückla je státem byrokratickým, který se postupně stává anonymním a autoritativním. Etatismus je podle něho novou formou anonymního a kolektivního absolutismu; ve jménu politické svobody člověk ztrácí své svobody osobní a stává se jen zákazníkem a poddaným státu. Právě v kritice liberalismu se projevuje nejzřetelněji Rücklův konzervatismus. Demokracii spojuje s lidským společenstvím, které je propojeno národní sounáležitostí a shodnými základy svého duchovního života budovanými na hodnotách křesťanské víry.

Rückl byl rozhodně pravicovým politikem, přičemž však české pravici vyčítal oslabování jednoty demokratů a humanistů a největší oporu demokracie spatřoval v Masarykovi a Benešovi. Nutno dodat, že z obou politiků měl nesrovnatelně osobně i ideově bližší vztah k Edvardu Benešovi. Jednak zásadně nesouhlasil s Masarykovou nepřátelskou politikou ve vztahu ke katolické církvi, ani s jeho filozofií českých dějin, jednak byl pro něj i nepřijatelný

⁵⁵ Pehr Michal: Jan Jiří Rückl – moderní katolický politik, In P. Marek, J. Hanuš (eds.): OSOBNOST V CÍRKVI A POLITICE, Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2006, str. 326

⁵⁶ Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 36, složka č. 125 „Projev k oslavám Andreje Hlinky“

základ celého Masarykova myšlení ve značné míře vycházejícího z protestantismu a anglosaského pozitivismu.

U Beneše oceňoval mnohem „přátelštější“ vztah ke katolické církvi a spojovalo je i duchovní spojení s francouzským prostředím (nota bene pochopitelně katolické oproti anglosaskému světu), v němž oba strávili významnou část svého života. Podle Rückla Beneš „věří ve zvláštní poslání latinské kultury evropské v duchu humanitní civilizace a chce vědomě vklíniti náš národ do tohoto světového snažení“.⁵⁷ Kořeny této latinské kultury, reprezentované Francií, spatřuje Rückl v antickém aristotelovském myšlení a její podstatu v bezmála dvoutisícileté křesťanské hodnotové tradici. Vyústění této tradice vidí v životě v mírové demokratické společnosti.

Paradigmaticky vnímané hodnoty latinské kultury jsou mu principem pro celosvětový řád: „*J sme proti každé politice, jež by nás isolovala před kulturním západem nebo mu vpadla v bok, proti germánskému sentimentálnímu mythu stavíme aristotelovský klasický i tomistický křesťanský rozum. ...chceme býti činitelem světovým a organisovati stredoevropský prostor jako součást velké civilizace latinské proti germánskému zmatku a mlze... V tom je kus katolicity: jest to světová kulturní universalita, odvozená ...od světové universality římské a katolické: kdysi se říkalo „imperium romanum“ potom „omnis christianitas“, dnes „celý kulturní svět“.*“⁵⁸

Pro Rückla není demokracie prázdným ideologickým pojmem – jen v rámci společnosti založené na demokracii jsou dány všechny předpoklady pro rozvoj sociální, národní i mravní včetně jemu tak blízkého rozměru náboženského.⁵⁹ A ze všech těchto sfér je dle něho nutné i čerpat a mobilizovat veškeré síly na ochranu demokracie.

V Rücklově textu „Jak si představuji Benešovo Československo“ je nanejvýš patrné, v jaké míře splývají představy jeho představy o demokracii s Benešovým konceptem. Není pochyb o to, že tak kde píše o názoru Beneše vyjadřuje tím svůj vlastní identický postoj. „*Benešovi jest demokracie zkrátka dnes v moderních dobách nejlepšší, nejrozumnější, a člověka i národa*

⁵⁷ Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 37, složka č. 165 „Jak si představuji Benešovo Československo“

⁵⁸ Tamtéž

⁵⁹ Tamtéž

nejdůstojnější metoda vlády, a s tím my (rozuměj: katolíci, pozn. ER) souhlasíme, protože jest i z našeho stanoviska nejrozumnější taková vláda, která má co nejširší souhlas občanstva.“⁶⁰

Rückl zemřel v předvečer druhé světové války. Je obtížné říci, jaké by byly jeho názory i praktické činy v dalším průběhu dějin. V jaké míře by obstála v jeho vlastních očích i veřejném politickém životě vize demokratické společnosti vybudované na katolické víře. Že tento koncept tváří v tvář rostoucímu válečnému nebezpečí dostával na sklonku jeho života trhliny, naznačuje Rücklova velmi aktivní spoluúčast na pokusu o vytvoření katolického bloku pravicového zaměření. Tato aktivita byla spojena se snahou o proměnu lidové strany a změnu zahraničně politické orientace ČR s cílem zmírnit nepřátelství nacistického Německa k Československu. Podle Roberta Kvačka *se tato koncepce stýkala s obdobně cílenou politikou agrární strany. Rückl myslel dokonce na jejich velmi těsné sblížení, ale vše zůstalo jen u myšlenky.*“⁶¹ Zčásti tuto iniciativu přerušila Rücklova smrt, zejména však neslavila úspěch proto, že tento směr uvažování zdaleka neovládnul masy členů lidové strany.

⁶⁰ Tamtéž

⁶¹ Kvaček Robert: Lidová strana před Mnichovem, In *Traditio et cultus*, Univerzita Karlova, Praha 1993, str. 232

8. Závěr

Mluvit o odkazu Rückla pro dnešní dobu není snadné. Byl především praktickým politikem, který se vyjadřoval k problémům své doby. Bylo by však zajímavé, zda by dnešní čtenář poznal, že následující text byl napsán již před 74 lety: „... celý náš rozpočtový systém jest takový, že přesunuje na bedra budoucích generací největší tíhu daňového břemene celých desítek miliard. Ať jde o státní dluh, ať o obor sociálního pojištění a pensí, ať o deficity železnic a silničního fondu, všude nakládáme na bedra budoucí generace nesmírné částky, daleko více nežli tato bude moci vůbec snést.“⁶² Nadčasově zní i následující Rücklova slova: „Úpadek našeho politického života a nespokojenost občanstva vznikly jen z tohoto stranického egoismu; za takového stavu nelze se diviti, že občanstvo nechápajíc, kde jsou pravé kořeny věcí, utíká od demokracie, místo aby utíkalo od stran, zneužívajících stát k svým stranickým účelům.“⁶³

Politický odkaz Jana Jiřího Rückla nespočívá jen v respektu k jeho politickým činům. Jeho důsledný zápas o demokracii, apel na mravní základ společnosti a nezištná potřeba sloužit zájmům svého státu jsou hodny stát se příkladem i pro všechny současné politiky. Již v únoru 1930 píše Rückl Benešovi: „Podepsaný ... nechová ani pro dnešek, ani nikdy pro budoucnost ni žádných ambicí personálních, ani politických či jakýchkoliv jiných, a to nepatrné, co má čest konati ve prospěch svého státu ... vyplývá výlučně z jeho lásky k tomuto státu ...“⁶⁴ Tomuto krédu se Jan Jiří Rückl až do své smrti nezpronevěřil.

⁶² Rückl Jan Jiří: Osvobozená demokracie, Nedělní Lidové Listy, 11. března 1934, str. 1

⁶³ Tamtéž

⁶⁴ Klimek Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIV. (1929-1938), nakl. Paseka, Praha-Litomyšl 2002, str. 352

Prameny:

Beneš Edvard: Záznam ze schůze u Šrámka dne 12. prosince 1935, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Vnitropolitické záležitosti – Volba presidenta 1935

Beneš Edvard: Rozmluva s Hlinkou, záznam ze setkání dne 17. prosince 1935, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Vnitropolitické záležitosti – Volba presidenta 1935

Rückl Jan Jiří: Osvobozená demokracie, Nedělní Lidové Listy, 11. března 1934

Rückl Jan Jiří: Projev k oslavám Andreje Hlinky, Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 36, složka č. 125

Rückl Jan Jiří: Projev k volbám 1935, Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 36, složka č. 137

Rückl Jan Jiří: Prezident republiky Dr. Edvard Beneš, Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 37, složka č. 153

Rückl Jan Jiří: Poznámky k uplynulému roku – koncept 1935, Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 37, složka č. 154

Rückl Jan Jiří: Jak si představuji Benešovo Československo, Národní archiv, Pozůstalost JUDr. Jana Jiřího Rückla, karton 37, složka č. 165

Rückl Jan Jiří: Zpráva pro Edvarda Beneše z června 1931, „Pro pana ministra věcí zahraničních“, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Církevní věci 31, sign. R195/2

Rückl Jan Jiří: Dopis Edvardu Benešovi ze dne 7. prosince 1935, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Vnitropolitické záležitosti – Volba presidenta 1935, sign. R24/2, R94

Rückl Jan Jiří: Dopisy slovenským prelátům (J. Tiso, M. Blaha, J. Vojtaššák, N. Pfeiffer) ze dne 13. prosince 1935, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Vnitropolitické záležitosti – Volba presidenta 1935, sign. R24/2, R94

Rückl Jan Jiří: Dopis Edvardu Benešovi ze dne 7. prosince 1935, Fond Edvarda Beneše I, Masarykův ústav, Vnitropolitické záležitosti – Volba presidenta 1935, sign. R24/2, R94

Literatura:

Beneš Edvard: Povaha politického stranictví, Občanská knihovna sv. 4, Státní nakladatelství, Praha 1923

Jančík Drahomír: Zprostředkovatelské aktivity Jana Jiřího Rückla vůči Lidové straně v letech 1934-1937, Svět historie – historikův svět. Sborník profesoru Robertu Kvačkovi.

Kárník Zdeněk: České země v éře První republiky (1918-1938), díl druhý: Československo a České země v krizi a ohrožení (1930-1935), nakl. Libri, Praha 2002

Klimek Antonín: Boj o Hrad, 2. díl., nakl. PANEVROPA, Praha 1998

Klimek Antonín: Papežský komoří Jan Jiří Rückl jako politik, In Traditio et cultus, Univerzita Karlova, Praha 1993

Klimek Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIV. (1929-1938), nakl. Paseka, Praha-Litomyšl 2002

Kvaček Robert: Lidová strana před Mnichovem, In Traditio et cultus, Univerzita Karlova, Praha 1993

Pehr Michal: Jan Jiří Rückl – moderní katolický politik, In P. Marek, J. Hanuš (eds.): OSOBNOST V CÍRKVI A POLITICE, Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2006

Suchánek Drahomír: Modus vivendi 1928, Revue církevního práva, Praha 2003

Zeman Zbyněk: Edvard Beneš, Politický životopis, nakl. Mladá fronta, Praha 2000